

БЪЛГАРСКАТА ФОЛКЛОРИСТИКА В ПЕРИОДА НА СОЦИАЛИЗМА

Владимир Пенчев
Институт за етнология и фолклористика
Етнографски музей – БАН

The paper attempts to reveal the characteristic features in the development of folklore studies in socialist Bulgaria. The author discusses the parameters of folklore research, the nature of the achievements in this period, the career developments of the most prominent scholars, their ideas and publications, etc. At the same time these peculiarities are further interpreted on the background of the entire history of Bulgarian folklore studies.

Key words: Folklore, Folklore studies, Socialist period, Bulgaria

В настоящия текст ще се опитаме да разкрием характерните черти в развитието на българската фолклористична наука в периода на социализма¹, параметрите на нейните търсения и постижения, процесите на утвърждаване на изследователски личности в нея и т. н. в контекста на постъпателното разгръщане на фолклористичното познание в България. Днес, повече от двайсет години след промените в Източна Европа, имаме достатъчно основания да обърнем взор назад и да се вгледаме в случилото се през онези десетилетия, без да сме натоварени с багажа на отминалите вече емоции. Подобни саморефлексии ан-

¹ Терминът е продукт на тогавашната идеология. Тук няма да се занимаваме с дискуссионния въпрос дали политическата система, съществувала в бившия Съветски съюз и останалите подобни страни от Източна Европа, е действително социалистическа, още повече, че в западната политология по онова време вместо понятията „социализъм“, „социалистическа държава“ и пр. се използват термините „комунизъм“, „комунистическа държава“, „комунистически режим“ и др., възприети почти безусловно и в европейския Изток след 1989 г. Така или иначе в нашата обществена лексика понятието „социализъм“ е утвърдено, независимо дали се използва като технически, или като съдържателен термин. По въпроса вж. още напр. Рихлик 2009: 113.

гажират напоследък вниманието на учените от тези страни², като българските не правят изключение³, и това е съвсем обяснимо. Защото става дума за десетилетия, в които научният интерес към фолклора продължи да се развива в България със сериозни темпове както по посока на събирането на масиви от теренен материал, така и по посока на аналитични ракурси и обобщения. Нещо повече, в редица отношения, свързани с ангажиментите на държавата към фолклористичните дирения, с тяхното финансиране и т. н., този период на практика се откроява и в сравнение с предишните, и в сравнение със съвременното.

Като цяло най-характерна за онези години, покрай цялостната идеологизация на обществото, е и **идеологизацията** на хуманитаристиката и в частност на фолклористиката. Това е може би най-набиващата се в очи специфика на тогавашната наука и по тази причина някак априорно днес се смята, че подобна среда ражда ненаучност на изследванията и изкривяване на изследователските подходи. Нещата всъщност са доста по-сложни. Те са продиктувани до голяма степен от установилите се културни идеологеми на управляващата тогава комунистическа партия, в които на фолклора, на неговото съхранение и изследване се отделя специално внимание, а това на практика разширява значително хоризонтите пред фолклористиката. Постановката, че „всички ние се гордеем с това безценно богатство (фолклора – б. м. В. П.), което нашият народ е съхранявал през вековете. Ние се гордеем със звучните народни песни, с игривите хора, с хилядите народни приказки, с народните мъдрости, с една дума – с многообразния и богат български фолклор. Защото в този фолклор като в пълноводна река – ден след ден, година след година, век след век – са се вливали радостта и тъгата на народа, неговите преживявания, житейската му мъдрост, неговите надежди и възжеления. Защото в народното творчество са се натрупвали и оформяли, изваяли и съхранили светогледът и душевността на нашия народ“⁴, определя формулирането на фолклора като неразделна съставка на социалистическата художествена култура. Не-

² Вж. напр. Хан, Шарканъ, Скалник 2005, Михъйлеску, Илиев, Наумович 2009, Хан и кол. 2007, Холубова, Петранъова, Войч 2000, Килианова, Попелкова 2010 и др.

³ Симпоматично е впрочем, че в момента се подготвят няколко дисертации, свързани по един или друг начин с развитието на българската фолклористика и етнография през социалистическия период. Единият текст е готов (вж. Лефтерова 2011), а върху втория (на Милена Атанасова) се работи. Вж. още напр. Бояджиева 2004.

⁴ Цитатът е от Тодор Живков. *Избрани съчинения*. Т. 28. София: Партиздат, 1980, 251–252.

що повече, издига се тезата за трите непресъхващи извора на националната социалистическа култура, като се набляга на факта, че „в своята културна политика партията е решително против всякакво нихилистично отношение към нашето културно наследство, напротив, гордее се, че българският народ, неговите изкусни ръце, неговият гений са създали през вековете чудна култура – и материална, и духовна, и тя е за нас извор, от който черпим и ще черпим опит, културни ценности и вдъхновение“⁵. Паралелно с трактуването на фолклора като наследство в тогавашното общество се утвърждава, като заръка на партията, и възприемането му като непосредствена художествена практика. В случая става дума за всестранно поощряване на художествените инициативи с фолклорно съдържание, за изграждане на интерес към т. нар. автентични форми на народно художествено творчество.

На първо място, постепенно се налага традицията на местните, регионалните и националните фолклорни събори, изиграли на практика важна роля за формирането на положително отношение към фолклора в обществото и за открояване на неговите локални черти. Може да се каже, че по онова време се ражда едно характерно обществено движение за целенасочено възпроизвеждане на фолклора, намерило основен израз в т. нар. художествена самодейност. Тогава тя се определя като институция на народната художествена култура от нефолклорен тип, представляваща организирана форма за създаване, възприемане и разпространение на изкуството сред народа. Художествената самодейност се превръща в част от системата на националната художествена култура и функционира чрез нейните организационни и управленски механизми (Живков 1981: 314).

За да може обаче художествената самодейност да усвои фолклора като репертоар, той в някаква степен е първоначално „абсорбиран“ от професионалното изкуство. Тъкмо първите „китки от народни песни“ например, така характерни за обществената и медийната среда в десетилетията след 1944 г., се оказват и първите произведения в репертоара на художествената самодейност, към които тя се обръща, след като професионалното изкуство и преди всичко нароилите се почти навсякъде народни хорове и ансамбли, последвали Държавния ансамбъл за народни песни и танци, носещ и до днес името на своя създател Филип Кутев, го включват в сферата на специализираното художествено творчество на нацията⁶.

⁵ Пак там, Т. 14. С., 1976, с. 142. Вж. по въпроса и Живков 1984: 6.

⁶ Вж. по-подробно по въпроса Живков 1981: 317–318.

В тази връзка трябва да се обърне внимание и на още три аспекта в културната политика, провеждана от БКП (Пенчев 1986: 6–7). Най-напред става дума за един осигурен постоянен приток на млади изпълнители в резултат на системните грижи за тяхното навременно откриване, израстване и насърчаване. В случая важна роля играят и художествената самодейност, и професионалните колективи, но може би най-вече – създаването на двете средни училища за народно пеене и народни инструменти в Котел и Широка лъка.

На второ място, благодарение отново на художествената самодейност и професионалните хорове и ансамбли, на провежданите десетки, ако не и стотици фолклорни събори, а и на редица други подобни форми, по онова време се прави опит за едно вторично приобщаване на обществото към фолклора. Тук нещата са твърде сложни и са свързани с един от основните проблеми на фолклористиката – за съдбата на фолклора „след фолклора“ (Живков 1981: 260). Смята се, че изчезвайки като културна система, фолклорът заживява в новата (т. е. социалистическата) култура не само като източник, като минала следа, но и като отношение на новата култура към него, като един от факторите на нейното самоосъзнаване. Тя вплита фолклора в своята система от ценности като капитал, който много други народи са загубили, и затова тази културна действителност, чиято собствена система за съхранение и актуализация се разрушава и изчезва, практически се запазва тъкмо чрез художествения професионализъм и художествената самодейност. Специфичен щрих в това отношение е поощряването обръщане към фолклора на българските художествени творци. За композиторите и хореографите, писателите и поетите, художниците и кинематографистите и т. н. фолклорът се представя като богата съкровищница, от която да черпят теми, идеи, образи, мотиви, вдъхновение.

И на трето място, трябва да се отбележи фактът на широката популяризация на българската фолклорна култура – и у нас, и в чужбина. Неведнъж вече стана дума за безбройните сценични изяви на самодейните и професионалните колективи и изпълнители на съборите на народното творчество и в самостоятелни представления. Това същевременно предизвиква и широкото им отразяване в средствата за масова информация и ангажиране на вниманието на обществото. От друга страна, тези състави и изпълнители включват българския фолклор в международния обмен на художествени ценности чрез участието си в чужди фестивали, както и чрез привличането на чужди творци на провежданите в България подобни културни форуми. Резултатът от всичко това е, че българският фолклор започва да се изучава и изпъл-

нява в много страни по света и се превръща в източник не само за творчески, но и за теоретични постижения.

В подобна обществена среда на повишен интерес към фолклора, на извеждането му на преден план сред културните идеологеми на обществото е съвсем очаквано и логично да бъде изведена в специална парадигма и науката, занимаваща се с неговото изследване. В партийната и държавната политика по онова време българската фолклористика получава признание и подкрепа⁷. Нещо повече, пристъпва се към нейната **институционализация** със създаването на Институт за фолклор при БАН през 1973 г. като важна стъпка, откриваща нов етап в развитието ѝ⁸. По този начин проучванията на българския фолклор получават нова организационна форма и поставят пред науката нови цели, нови задачи, нови перспективи. Идеята за създаването на самостоятелен научен институт за фолклор възниква, както става ясно, през седемдесетте години на двадесети век, но необходимостта от единен център за фолклористични изследвания в българските земи се чувства много по-рано, още с известното „Писмо до българските читалища“ на Марин Дринов от 1869 г. и с основаването на Българското книжовно дружество в Браила 1869 г. – първата институция, в задачите на която се включва изучаването на фолклора (Стойкова 2004: 6). В първия брой на неговото „Периодическо списание“ се подчертава, че Книжовното дружество ще „издава колкото е възможно повече народни песни, приказки, пословици, гатанки и пр., разумно събрани и вярно записани по всички български области“ (Динеков 1978: 490). Тази задача се изпълнява и след Освобождението, когато уникалният „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ (от 1889 г.), основан от Иван Д. Шишманов, дълги години е основно средище за събиране и публикуване на фолклорни материали и обединителен център за българските фолклористи. Една от основните задачи на създадения през 1906 г. Народен етнографски музей (предшестван от етнографска сбирка в Народната библиотека, а по-късно – като част от основания през 1892 г. Народен музей) винаги е била събирането и изследването на фолклорното наследство и затова през 1926 г. в неговата структура се оформя специален фолклорен отдел (Лефтерова 2011).

⁷ Вж. напр. Приветствие на ЦК на БКП до Първия конгрес на филолозите българисти. // *Език и литература*, 1985, № 1, 1–4.

⁸ Подробно с институционализацията на българската фолклористика и създаването на Института за фолклор се занимава Св. Лефтерова. Вж. Лефтерова 2011.

Когато след края на Втората световна война започва всеобщ процес на институционализиране на българската наука изобщо, превърнал Българската академия на науките в средище на научни институти, през 1947 г. се създава Институт по народоука, обединен през 1949 г. с Народния етнографски музей в новосформирания Етнографски институт с музей, изследването на фолклора е включено в Секцията по обществена духовна култура и фолклор, а през 1958 г. се оформя самостоятелна Секция за словесен фолклор (Динеков 1978: 490-500). Същевременно през 1948 г. възниква и Институт за музика при БАН, в чиято структура съществува музикално-фолклорна секция, създадена на основата на прехвърления към него Отдел за народна музика и танци от Народния етнографски музей. Проблеми на изучаването на фолклора са разработвани и в други институти на Българската академия на науките като Института за литература, Института за балканистика и другаде (Динеков 1978: 493).

Въпреки несъмнените успехи на българската фолклористика и преди създаването на Института за фолклор винаги се е чувствала известна разпокъсаност в научната дейност и липсата на единен организационен център, който да обедини усилията на българските фолклористи, както е осезателна и липсата на специално периодично издание. Затова звучи логично (и с оглед на казаното по-горе) появата на разпореждане на Бюрото на Министерския съвет № 362 от 16.10.1972 г., с което се създава Институт за фолклор „на базата на съществуващи звена на институти на БАН и се включва в състава на Научното обединение по изкуствознание“ (Динеков 1978: 494). Президиумът на Академията реагира доста бързо и с негово решение на 15.03.1973 г. Институтът за фолклор при БАН е официално конституиран, като структурата се изгражда върху основата на Секцията за фолклор в Етнографския институт с музей и Секцията за народни изкуства при Института по изкуствознание. Институтът за фолклор е включен в състава на Научното обединение за изкуствознание (Живков 1995: 3, Сантова 2004: 3–8, Пенчев 1994: 90–92, Лефтерова 2011).

Формулирана е основната задача на института: фолклорното творчество да бъде показано „като едно от най-големите духовни достояния на българския народ, като израз на неговия художествен гений, като идейно и образно емоционално богатство, което е играло огромна роля в неговата вековна историческа съдба“ (Динеков 1990: 26). В научните цели присъства на първо място изследването на словесното народно поетично творчество, като се настоява, че то не може да се разглежда откъснато от другите прояви на фолклора, а също и от

онази среда, в която то се е породило. Включва се и изучаването на другите дялове на фолклора (музикалният и танцовият фолклор, народните изкуства и др.), а също отношението между поетично творчество и фолклорната обредност и обичаи, отношенията между фолклор и литература, фолклор и изкуства, фолклор и език и т. н. Определят се като предмет на анализ състоянието и развитието на отделни фолклорни жанрове – юнашкия епос, хайдушките песни, прозата, баладата, обредната поезия и пр. Вниманието специално се насочва и към проблематиката фолклор – съвременност, към проучването на съвременните процеси в областта на фолклора, но също и към проблемите на историята и развитието му. Сред приоритетните цели са още теорията и естетиката на фолклора, изследванията му по региони; изследването на взаимоотношението между българския фолклор и фолклора на другите народи – балкански, славянски, европейски и др. Пред института са поставени накрая редица практически задачи, свързани с архивирането и картотекирането на събраните фолклорни материали, като усилия се насочват към цялостно систематизиране и каталогизация на българския фолклор (Лефтерова 2011).

Формулирането на тези (а и редица други) задачи в контекста на създаването на самостоятелна фолклористична институция в рамките на Българската академия на науките е продиктувано от **методологическите трансформации** в развитието на фолклористичното познание от социалистическия период. Установяването на различна идеологическа база предизвиква определено преустройство на фолклористичната теория, в което се открояват два момента. Първият е свързан с процеса на включване на фолклористиката в общата система на марксистката хуманитаристика и обществознание в България, а оттам и нейното ориентирание към нови изследователски територии, предизвикано от отношението на фолклора и науката за него към тогавашната действителност⁹. Причините за това се групират в три посоки (Живков 1981: 330). На първо място – такива, които са свързани с вътрешното развитие на фолклорния процес. Паралелно с постепенното отмиране на класическите фолклорни жанрове се наблюдава разгръщане на творчески постижения с фолклорен характер, които привличат вниманието на изследователите, като типичен пример в това отношение е изявеният в десетилетията след края на Втората световна война интерес към антифашисткото народно творчество. Негова методологическа база става възприетата от тогавашната съветска фолклористика концепция, отричаща фолклора

⁹ Вж. още Сантова 2006.

като реликтивно явление и поставяща проблема за съществуването и развитието му в условията на развити социални системи. Постепенно „съвременният фолклор“, заедно с изследванията на отношенията фолклор – съвременност, се превръща в едно от основните изследователски полета на българската фолклористика. На второ място са такива, които са свързани с „методологическа кореспонденция“ на фолклористиката с редица обществени науки и най-вече социологията, в резултат на което се възприемат редица (най-често работещи) методи и подходи, променящи значително класическия филологическо-исторически облик на познанието за фолклора. И на трето място са онези, които са продиктувани от социалните фактори. Стана вече дума по-горе за културната политика на БКП и „припознаването“ на фолклора като част от националната „социалистическа“ култура. В подобен контекст се разгръщат не само изследвания по линията фолклор – художествена самодейност или на различните прояви на фолклоризъм, но и преки фолклористични експертизи.

Вторият открояващ се момент е свързан със самото вътрешно развитие на фолклористичното познание в България. Непосредствено след Втората световна война се налагат две концепции за фолклора, разработени от наши водещи фолклористи – литературоведската, една от най-авторитетните и плодотворни в науката изобщо, развивана в продължение на четири десетилетия от Петър Динеков, и теоретико-методологическите възгледи за фолклора, заложили в четиритомната „Теория на българската народна музика“ на Стоян Джуджев (Живков 1984: 9–10). Литературовед с изключително широк профил и авторска инвенция, Динеков възприема фолклора като част от народното изкуство, като изкуство на словото, което го сближава по същество с художествената литература, и затова той го разглежда във връзка с историческия развой на българската литература. По тази причина предпочитаното от него определение на фолклора е „народно поетично творчество“, а фолклористиката като наука е близка до литературознанието. Идеите и тезите на Динеков са творческо приложение, осмисляне и развитие на постиженията на класическата българска фолклористика и на литературната наука. Обобщаващият му труд „Български фолклор“ (Динеков 1990) и до днес определя до голяма степен общественото отношение към фолклора и е основа, върху която се заражда и разгръща в голяма степен изучаването и преподаването му. В книгата се анализира детайлно развитието на фолклористичното познание в българските земи, прави се за пръв път опит за периодизация на българското народно творчество и се предлага класифи-

кация на фолклорните жанрове, която е широко прилагана в нашата фолклористика. Ст. Джуджев създава цялостна и системна теория на българската народна музика, която не откъсва музикалните стойности във фолклора от останалите му прояви, а тъкмо обратното – откроява и анализира онези характеристики, които го разкриват като сложна и специфична обществена проява. Той търси опорни точки в единството между музика и слово, между пеене, свирене, разказване и танцуване, за да очертае фолклора като система за културно творчество (Джуджев 1954–1961). Идеите и постановките на Джуджев също определят до голяма степен чак до днес общественото отношение към фолклорната музика, включително и изучаването и преподаването ѝ.

Третата концепция, наложила се в българската фолклористика основно от 70-те години на XX век, е свързана с името и творчеството на Тодор Ив. Живков. Живков определено е сред личностите в българската хуманитаристика, които (и възхвалявани, и отричани) успяват не само да заявят своите идеи, да ги наложат в научния дискурс и да формират школа от последователи, но и практически да се опитат да ги реализират. В последното десетилетие на социалистическия период Институтът за фолклор претворява и олицетворява до голяма степен идеите на Живков – и като научна парадигма, и като структура, и като изследователски насоки.

Възприемайки фолклора като фактор в съвременния му културен процес и осмисляйки и „препрочитайки“ богатото фолклористично наследство, Живков формулира тезата си за фолклора като тип култура¹⁰. Това е времето, когато се появяват тенденции към отместване на границите извън филологическата интерпретация на фолклорните факти. Развиват се структурно-семиотичният подход в лицето на Ю. Лотман, т. нар. Тартуска школа, Б. Успенски, А. Байбурин, П. Маранда, Клод Леви-Строс и др., психологическият възглед на Дж. Кеймбъл, О. Ранк, Б. Бетелхайм, културологичният подход на Х. Баузингер, М. Каган и др. Пак по същото време активно работят в полето на фолклористиката автори като М. Бахтин, Вл. Пропп, Дел Хаймс, Бен-Амос, А. Дъндес и др., които налагат свое индивидуално виждане за същността на фолклора и отделни фолклорни явления (Бочков 2002:18). Научните възгледи на Т. Ив. Живков и неговата концепция, определяща фолклора като тип култура, се вписва до голяма степен в

¹⁰ Идеята е заявена в студията „Към определението на фолклора като художествена култура“ (1968), широко обоснована в книгата му „Народ и песен“ (Живков 1977), а след това е застъпвана в многобройни публикации. Тук и по-долу вж. подробно Лефтерова 2011.

този поток на научната мисъл и предизвиква смяната на парадигмите в българската фолклористика.

Живков обосновава на първо място необходимостта от нов подход към фолклора. Той отчита положителното влияние на литературоведската концепция в развитието на българската фолклористика, потребността и полезността на класификациите на народното творчество, в основата на които е поетичният текст, както и класификацията на народната музика от гледна точка на структурните ѝ особености. Цялата история на фолклористиката у нас и в чужбина потвърждава, че изследванията на фолклора като словесно, музикално и танцово изкуство са безспорно нужни и водят до сериозни резултати, смята ученият, но тези изследвания съзнателно се абстрахират от редица компоненти на фолклорното изкуство, защото техният подход към предмета не е синтетичен, не е цялостен. Според него филологическият анализ на фолклора, при цялата разработеност на изследователските процедури, си остава подход, който налага на практика своята проблематика на фолклористиката. От друга страна, е „емпиричен“ фактът, че фолклорът съдържа в себе си и изкуството на словото, и танцовото, и драматичното изкуство. Затова е необходимо, заявява Живков, да се види реалното им битие в структурата на една система, съществуваща исторически в културата на народа.

Той мотивира своето разбиране за фолклора като тип култура в контекста на развитието на фолклористичната наука – и на българската, и на световната. Ученият споделя, че още в известната програмна студия от 1889 г. на Ив. Д. Шишманов „Значението и задачите на нашата етнография“ открива заложен възглед за фолклора като културна система¹¹. Подчертава също, че в историята на науката фолклорът първоначално се разглежда именно като тип култура. Така го определя още У. Дж. Томс, когато създава термина „Folklore“ (народно знание). Цялата история на фолклористиката, смята Живков, може да се определи като стремеж към по-точно определение на това знание, на неговата структура, на функциите му, на законите на неговото развитие.

Основното представяне на концепцията си за фолклора като тип култура Т. Ив. Живков предлага в монографията „Народ и песен“ (1977). Най-напред, от гледна точка на мястото на фолклора в културната история на етноса, той го разглежда от два аспекта: социологически и семиотичен. В първия аспект според него фолклорът има свое

¹¹ Става дума за Шишманов, Ив. Д. Значението и задачите на нашата етнография. // *Сборник за народни умотворения и народопис* (СбНУ), Т. 1. С., 1889, с. 18. Вж. по въпроса още Бояджиева 2004: 17.

място в културната самореализация на такъв тип човешки общности, каквито са етносите. Класическият български фолклор е пример за това, как в условията на земеделския и занаятчийския труд фолклорната култура се реализира цялостно като социална дейност както в границите на годишния културен цикъл, така и в рамките на жизнения път на човека, в процеса на неговата социализация. Фолклорът се разглежда като система за културно творчество, която е органично вплетена в трудовия процес и се реализира на основата на едно специфично взаимодействие между поколенията, в цялостния живот на едно селище и във всички прояви на отделната личност. Във втория аспект, смята ученият, фолклорът съществува по свой начин като език на цялата народност и като специфично единство на художествени и нехудожествени компоненти на нейната култура¹². Опорна точка тук е понятието култура на общността. И в такъв случай, от гледна точка на типологията на общностите, поддържащи идентичност чрез фолклора, най-общо се различават на първо място стабилни, кохерентни (или макрообщности), от типа на етносите и религиозните групи, където фолклорът се реализира именно като културна система, със своя идеологическа, художествена, нормативно-нравствена и семиологична система. На второ място стоят по-свободно свързаните, непостоянните общности от типа на професионални младежки групи, професионални гилдии, функционални (спонтанни) общности (пациенти, пътници, туристи) и т. н., при които се създава и функционира фолклор, по-скоро в качеството си само на „език“ на общността, с помощта на който членовете ѝ се „разпознават“ и общуват помежду си. Т. е. в случая фолклорът е едно от средствата на културата за изграждане на идентичност и оразличаване от „другите“, но той няма две много важни характеристики на системата „фолклор“ – не се предава във времето от поколение на поколение и не формира собствена картина на света (обяснителна схема)“ (Бочков 2002: 20).

Според Живков три са аспектите, от които може да се изследва фолклорът като културна система – структурен, генетичен и регионален. В структурен план става дума за словесни, музикално-танцови и пластични форми на фолклора, за нормативни, технологични и семиологични параметри на дейностите по обучение в култура от фолклорен тип, за трудови, обредни и празнични практики като механизми на социализация на културните дейности и културните ценности. Вторият аспект е генетичният. Той се опитва да възстанови истори-

¹² Вж. Живков 1983: 12.

ческото движение на тази система и като цяло, и поотделно: кога се появява българският фолклор и как се развива, каква е неговата историческа съдба и т. н. Представя историческата типология на фолклорната култура от архаичните ѝ състояния през класическата фолклорна култура до съвременната културна ситуация, при която фолклорната култура се разглежда преди всичко като система за общуване и конструиране на идентичност за целия спектър общности. Третият аспект е регионалният. Става дума за многообразието от различни местни, локални и селищни варианти на фолклорната култура както по отношение на определени форми (песен, танц, носия), така и по отношение на нормативните системи (семейната обредност, календарната обредност и пр.) или организацията на селищното пространство. Всички тези варианти образуват българската фолклорна култура (Бочков, 2002: 6).

Освен като теоретик, Т. Ив. Живков се откроява естествено и като методолог. Той смята, че изучаването на фолклора като тип култура предполага обогатяване на системата от методи, които е усвоила или усвоява фолклористиката. Методите, с които се изучава фолклорът като изкуство, трябва да се обогатяват с оглед на изучаването на цялата система на фолклорната култура. И на второ място, идеята за фолклора като тип култура е плодотворна само като израз на съвременните му тенденции в научното познание, на стремежа към попълно осмисляне на методологическите основи на фолклористиката. Същевременно спецификата на фолклора дава възможност да се търси и известно нейно обратно въздействие върху науките, с които тя сътрудничи, нейна особена роля в системата на обществознанието. Това също предполага развитието на система от методи, които да съответстват на онези социални функции, които има фолклорът като специфична културна система (Живков 1977: 240). Авторът защитава тезата, че богатството от изкуствоведски и други наблюдения получава осмисляне, когато фолклорът се разглежда като система в структурата на социалните отношения. Подчертава и мисълта, че историята на фолклористиката е непрекъснатата борба за собствен метод. Нерядко тази борба се подчинява на стремежа фолклористиката да се разграничи от някои други науки не само от гледна точка на обекта, но и на предмета, т. е. на метода. Затова и се настоява за нейната раздяла с филологията. Подобно е отношението към етнографията и към други науки, с които фолклористиката е свързана. В случая пак се опира до стария проблем за взаимодействието между различните науки, за използването на методите на една наука за нуждите на друга наука. Съ-

ществуват десетилетия в контакт с редица науки, фолклористиката е използвала различни методи, както в цялото обществознание. Една от основните ѝ задачи понастоящем е да изгради теория, адекватна на нейния предмет, за каквато Живков смята тази, която отчита сложната природа на фолклора и прилага система от методи за неговото изследване, поставени в определена зависимост (Живков 1977: 233). Според него обаче е необходимо не създаването на нова система, а точно формулиране и теоретично осмисляне и усъвършенстване на фактически съществуващата система от методи.

Като цяло тъкмо разбирането за фолклора като тип култура, разработено и защитено от Т. Ив. Живков, предизвиква до голяма степен смяна на парадигмите в българската фолклористика от седемдесетте години на ХХ век. Подкрепено и утвърдено с дейността на цяло поколение учени фолклористи, то определя развитието ѝ в края на века и началото на следващия. Преориентирането на българската фолклористика, създаването на новия ѝ облик чрез утвърждаващите се идеи и парадигми е продължителен и нелек процес. Науката разширява обема си в посока към изследване на цялата фолклорна култура, преосмислят се основни понятия. Преформулират се задачите на фолклористиката, променят се не само възгледът за предмета ѝ, но и методологията, променят се и акцентите в теренните изследвания, тенденциите, подходите (Лефтерова 2011).

Идеите на Т. Ив. Живков намират освен това реализация в институционалното, изследователското и методологичното развитие на Института за фолклор при БАН, където неговата концепция се разгръща¹³. Концепцията за фолклора като тип култура, както и необходимостта той да бъде регистриран и изучаван в своята пълнота и многообразие, е в основата на обогатяването на структурата на института. Преструктурират се съществуващите секции, появяват се и нови, в които се съсредоточава процесът на теоретично и конкретно изследователско развитие на фолклористиката, подготвят се кадри, развива се международното сътрудничество и т. н. Впрочем тъкмо развитието на секционната структура на института е показателна за неговия теоретичен и методологичен растеж, за разширяването на обхвата на неговата проблематика (Пенчев 1994: 92). Новата парадигма обяснимо привлича в него млади изследователи. В началото на 80-те години там е сформиран и започва да работи силен екип, с неуморните усилия на който разбирането за фолклора като културна система се превръща

¹³ Подробно вж. Лефтерова 2011.

във водещо у нас. То оказва силно влияние върху изследователските концепции и насоките на изследване на фолклорните проблеми, в насоките на развитие на българската фолклористика през този период в съзвучие с водещите тенденции на световната наука. Като реализация на изследователската активност на института и сътрудниците му, на сериозната и авторитетна научна работа е многостранната издателска дейност, мащабните теренни проучвания, десетките колективни трудове, монографии и т. н. Предимствата на културологичната парадигма позволяват Институтът за фолклор да се утвърди като едно от водещите академични средища на науките за човека, да стане един от модерните хуманитарни центрове в Европа, а българската фолклористика да заеме своето място в структурата на общественото познание и да се превърне в равностоен партньор на сродните европейски и американски науки (Живков 2001: 3). Тази реализация е дело на поколението учени фолклористи, съвременници и ученици на Т. Ив. Живков, с чиято дейност е извършено основното методологическо преустройство на българската фолклористика.

В подобен институционален и методологически контекст преминават последните десетилетия от развитието на българската фолклористика в социалистическия период. Основните научни дирения на изследователите като цяло са насочени към изучаването на отделните дялове на фолклора (словесния, музикалният и танцовия фолклор и народните изкуства), а също и на фолклорната обредност и обичаи, на отношенията между фолклор и литература, фолклор и изкуства, фолклор и език и т. н. Разглежда се и се анализира състоянието и развитието на отделни фолклорни жанрове – юнашкия епос, хайдушките песни, прозата, баладата, обредната поезия и др. Вниманието се насочва и към проблематиката фолклор – съвременност, като за основни задачи на фолклористиката се приемат проучването на съвременните процеси в областта на фолклора, както и проблемите на историята и развитието му. Към приоритетните цели са и изследванията на фолклора по региони; изследването на взаимоотношението между българския фолклор и фолклора на другите народи – балкански, славянски, европейски; теорията и естетиката на фолклора и т. н.

С културологичната парадигма българската фолклористика реално навлиза още през 80-те години на XX век в полето на етноложките и антроположките изследвания¹⁴. Аргументи, подкрепящи това твърдение, съществуват в теоретичната основа, в промяната на изсле-

¹⁴ Вж. във връзка с това и Махова 2008.

дователските обекти и т. н. Налице е внасяне на определен акцент през следващите години върху общностите, носещи и изпълняващи фолклор, ситуирането на фолклора в системата от култури, изграждащи културата на една етническа общност, а оттук се стига и до разграничението фолклорна култура – специализирана култура, до извеждането в приоритет на социологическите и лингвистичните аспекти на фолклорната култура, до дефинирането на регионалната специфика на тази култура на три равнища – локално, регионално и етническо, до разбирането за фолклорната култура като форма на самоидентификация на човешките общности и до други концепти. Променят се и обектите на изследване. От проучване на фолклора на българите и селото като приоритет се отива към изследване на културата на различните етнически и религиозни общности в България, към изследване на малките (субкултурни) общности, на града и пр. (Лефтерова 2011).

Като цяло развитието на българската фолклористика през социалистическия период не може да се смята за „загубено време“. Напротив, осъществени бяха мащабни теренни проучвания, задълбочени и многостранни монографични и колективни изследвания на различни фолклористични проблеми, организирани бяха многобройни конференции, симпозиуми и други научни прояви, реализирани бяха разнообразни научни експертизи и т. н. в контекста на институционалното и методологическото ѝ развитие. Нещо повече, в последното десетилетие на „реалния социализъм“ в България се извърши и смяна на фолклористичните парадигми, което доведе на практика безболезнено до „асоцирането“ на съвременната научна общност в европейското научно пространство. Затова и днес, когато се стигна до институционалното сливане на двете средища за фолклористични и етнологички изследвания в рамките на Българската академия на науките и до формирането през 2010 г. на Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН (ИЕФЕМ)¹⁵, тази промяна не се оказва болезнена. Отворената към света и към сродните хуманитаристични изследователски полета българска фолклористика продължава да се развива усилено в коловозите на модерните научни дирения.

¹⁵ Вж. <http://iefem.blogspot.com/>

ЛИТЕРАТУРА

- Бочков 2002:** Бочков, Пл. *Увод във фолклорната култура*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2002.
- Бояджиева 2004:** Бояджиева, Ст. За фолклористиката в България през ХХ век. // *Списание на БАН*, № 3, 13–18.
- Динеков 1972:** Динеков, П. Българската фолклористика след Втората световна война. // *Проблеми на българския фолклор*. Т. 1. София: Издателство на БАН, 13–24.
- Динеков 1978:** Динеков, П. *Между фолклора и литературата*. София: Български писател, 1978.
- Динеков 1978а:** Динеков, П. Проблеми на историята на българската фолклористика. // *Български фолклор*, № 2, 3–11.
- Динеков 1990:** Динеков, П. *Български фолклор*. Ч. I. 4 изд. София: Български писател, 1990.
- Джуджев 1954–1961:** Джуджев, Ст. *Теория на българската народна музика*. Т. 1, 1954; Т. 2, 1955; Т. 3, 1956; Т. 4, 1961. София: Наука и изкуство.
- Живков 1977:** Живков, Т. Ив. *Народ и песен*. София: Издателство на БАН, 1977.
- Живков 1981:** Живков, Т. Ив. *Фолклор и съвременност*. София: Наука и изкуство, 1981.
- Живков 1983:** Живков, Т. Ив. Фолклорът и историята на българската култура. // *Първи международен конгрес по българистика. Доклади*. Т. 2. София: Издателство на БАН, 9–23.
- Живков 1984:** Живков, Т. Ив. *Социалистическата култура, фолклорът, фолклористиката*. Български фолклор, № 4, 5–15.
- Живков 1995:** Т. Ив. Живков. Уроците на две десетилетия. // *Български фолклор*, № 1–2, 5–13.
- Живков 2001:** Живков, Т. Ив. *Етничният синдром*. Второ издание. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2001.
- Килианова, Попелкова 2010:** Kiliánová, G., K. Popelková. Zavádzanie marxistickej etnografie v národopise na Slovensku: zmena vedeckého myšlenia. // *Slovenský národopis*, 58, 2010, No 4, 410–424.
- Лефтерова 2011:** Лефтерова, Св. *Българската фолклористика в края на ХХ век – насоки, автори, издания*. София (дисертационен труд).
- Махова 2008:** Machová, V. Bulharská etnologie po roce 1989. // *Lidé města* (Praha), 2008, vol. 10, 110–126.
- Михъйлеску, Илиев, Наумович 2009:** Mihăilescu, V., I. Iliev, S. Naumović (eds.). Studying peoples in the People's democracies II. Socialist era Anthropology in South-East Europe. // *Halle Studies in the Anthropology of Eurasia*. Vol. 17. Berlin: Lit Verlag.

- Пенчев 1986:** Пенчев, Вл. Априлската политика на партията и въпросите на българския фолклор и фолклористиката ни. // *Български фолклор*, № 1, 3–10.
- Пенчев 1994:** Пенчев, Вл. Връщайки се към прощъпалника. // *Списание на БАН*, № 3–4, 90–92.
- Рихлик 2009:** Rychlík, J. Politické změny ve východní Evropě před 17. listopadem a jejich ohlas v Československu. // *Česko-Slovenská historická ročenka*, 113–156.
- Романска 1976:** Романска, Цв. *Въпроси на българското народно творчество*. София: Наука и изкуство, 1976.
- Сантова 1998:** Сантова, М. Двадесет и пет години Институт за фолклор. // *Български фолклор*, № 3, 3–8.
- Сантова 2006:** Сантова М. Наблюдение върху функционирането на термините „фолклор“ и „фолклористика“ в българското научно пространство от края на ХХ век. // Съст. Сантова, М., М. Паванело. *България-Италия. Дебати, локални култури, традиции*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 26–35.
- Стойкова 2004:** Стойкова, Ст. Начало и развой на българската фолклористика през ХІХ век. // *Списание на БАН*, № 3, 3–9.
- Хан и кол. 2007:** Hann, Ch. et al. Anthropology's Multiple Temporalities and its Future in Central and Eastern Europe. // *Max Planck Institute for Social Anthropology Working Papers*. Working Paper No. 90. Halle/Saale.
- Хан, Шаркани, Скалник 2005:** Hann, Ch., M. Sárkány, P. Skalník (eds.). Studying peoples in the People's democracies I. Socialist era Anthropology in Eastern and Central Europe. // *Halle Studies in the Anthropology of Eurasia*. Vol. 8. Münster: Lit Verlag.
- Холубова, Петраньова, Войч 2000:** Holubová, M., L. Petráňová, J. Woitsch (eds). *Česká etnologie 2000*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2000.